

TRAŽIOCI AZILA IZ SRBIJE

MIGRACIJE, SIROMAŠTVO I RIZICI OD TRGOVINE LJUDIMA

Romski ženski centar
Romano džuvjano centro
BIBIJA

BRADA PENTUSKIKE OPIKJE
KARLEKAPILA SA PIVDORA
V MANJNICKA TRABA

Grupa
484

Romski ženski centar
Romano džuvljano centro
BIBIJA

TRAŽIOCI AZILA IZ SRBIJE:

migracije, siromaštvo i rizici od trgovine ljudima

*Pa da... kažu „lažni azilanti“, šta je tu lažno, ako ti kažeš nemaš ništa u kući,
nemaš posla, nemaš nikakvih prihoda...*

*Trgovina ljudima – znači – ne smeš da napustiš posao, preti ti, a ti moraš da radiš.
I to ti je to. Što se dešava isto tako i sa ženama i sa decom i sa muškarcima*

**Tražioc i azila iz Srbije:
migracije, siromaštvo i rizici od trgovine ljudima**

Izdavač:

Grupa 484

Pukovnika Bacića 3, Beograd

Za izdavača:

Vladimir Petronijević

Urednici:

Siniša Volarević, Grupa 484

Ivana Radović, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima

Autori:

Irena Korićanac, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima

Vladimir Petronijević, Grupa 484

Danica Ćirić, Grupa 484

Lektura:

Đurđica Ergić

Prevod na romski:

Slavica Vasić

Dizajn i priprema za štampu:

Marko Zakovski

Štampa:

Copy Planet

Izveštaj je deo projekta Prevencija trgovine ljudima u kontekstu migratorne potrage za azilnom zaštitom romske populacije sa teritorije Srbije, koji je podržala Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije. Sadržaj izveštaja je isključiva odgovornost autora i tekst ni u kom slučaju ne iskazuje gledišta Kancelarije za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije.

SADRŽAJ:

1. Rezime na srpskom i romskom jeziku	5
2. O projektu	7
3. Metodologija istraživanja	7
4. O tražiocima azila iz Srbije i riziku od trgovine ljudima	10
5. Ključni nalazi sa fokus grupa	12
a) Tražioci azila iz Republike Srbije u zemljama Zapadne Evrope	12
b) Rizik od trgovine ljudima	18
6. Preporuke	19

1. REZIME

Ovo istraživanje još jednom je potvrdilo da su razlozi zbog kojih državljani Republike Srbije podnose zahteve za azil u zemljama Zapadne Evrope duboko ukorenjeni u **izuzetno teškoj ekonomskoj i socijalnoj situaciji** u kojoj se nalaze pripadnici, pre svega, romske zajednice.

Visoka stopa nezaposlenosti, neadekvatno obrazovanje, otežan pristup zdravstvenoj zaštiti, diskriminacija po osnovu starosti i neadekvatnost i neefikasnost socijalnih mera, uzrokuju ovu vrstu migracije ka zapadu evropskog kontinenta.

Istraživanje, takođe, **razbija predrasudu** o ovoj populaciji kao radno neaktivnoj i jedino spremnoj da bude pasivni primalac pomoći, kako u zemlji porekla, tako i u zemlji destinacije. Učesnici i učesnice fokus grupa jasno izražavaju želju za radom, a to potvrđuju i sledeće činjenice: njihova migracija direktno je uslovljena postojanjem sezonskih odnosno povremenih poslova u Srbiji, jer se oni teže odlučuju na odlazak u inostranstvo kada obavljaju sezonske poslove. Istovremeno, za vreme boravka u zemlji destinacije oni rade, bilo u okviru postojećih programa zemlje prijema, bilo na „crno”.

Kao važnu činjenicu ističemo i **spremnost migranata iz Srbije da legalnim putem obavljaju sezonske poslove u zemljama Zapadne Evrope.**

Zabrinjava činjenica da veliki broj ispitanika ističe da **sa naknadama iz oblasti socijalne podrške u Srbiji, ne mogu podmiriti svoje potrebe za zdravstvenom zaštitom, odnosno prostom životnom egzistencijom.**

Ovo istraživanje predlaže čitav niz mera koje treba da podstaknu radnu aktivizaciju ove populacije u cilju otklanjanja uzroka za njihovo migriranje koje nije u skladu sa međunarodnim određenjem pojma izbegličke zaštite.

Kada je reč o riziku od trgovine ljudima, dobijeni podaci još jednom potvrđuju potrebu za rešavanjem osnovinih uzroka koji utiču na vulnerabilnost pojedinaca i grupa, za šta je potrebna **sveobuhvatna akcija** usmerena na smanjenje siromaštva, nezaposlenosti i poboljšanje uslova za život, između ostalog i kroz borbu protiv diskriminacije, društvene marginalizacije i nasilja, kao i na stvaranje pravednog društva uopšte, u kome se ljudska prava poštuju, a njihovo kršenje adekvatno sankcioniše.

Analiza podataka dobijenih od učesnika i učesnica fokus grupa pokazuje jasnu **potrebu za informisanjem kroz dobro osmišljene i prilagođene programe prevencije** u oblasti trgovine ljudima, kako bi mogli jasno da prepoznaju problem, ali i da se upoznaju sa merama zaštite od trgovine ljudima koje su im dostupne. Od najvećeg je značaja da u osnovi ovih programa ne bude samo informisanje o fenomenu, već isticanje činjenice da postoji način da osoba bude slobodna, da putuje i bude otvorena u odnosu prema drugim i realizuje svoje potencijale, a u isto vreme i zaštićena od društvenih problema poput trgovine ljudima. Programi koji koriste samo informisanje o problemu, npr. forme ispovesti žrtava trgovine, a u kojima je izostavljena informacija o načinima zaštite od ove opasnosti, kao posledicu izazivaju domino efekat psiholoških reakcija koje imaju dalekosežne posledice. Naime, kada su osobe zastrašene nekim problemom i nemaju informaciju kako da povrate svoju moć, kao reakcija na strah javljaju se destruktivni načini ponašanja. Ta ponašanja mogu se svrstati ili u impulsivne reakcije koje dovode osobe u potencijalno opasne situacije ili dodatno zatvaranje za okolinu i društvo. To za posledicu ima negativan uticaj na proces integracije u društvo, a ne doprinosi ni samoj prevenciji. Ovo je posebno važno kada se uzme u obzir da je romska manjina u Srbiji slabo integrisana u društvo, kao i da su jedna od grupa koja je **najviše diskriminisana** i izložena nasilju i marginalizaciji, a samim tim im je teško da se adekvatno zaštite. S tim u vezi je ključno ne izazivati dodatne strahove, već **programe prilagoditi kulturološki i obrazovno**, i učiniti ih dostupnim i razumljivim. Kako bi bile svrsishodne, ove edukacije moraju imati **jasno definisane preporuke za postupanje u slučajevima rizika od trgovine ljudima**, kao i **mehanizme prevencije**. Važno je i obezbediti informacije o dostupnim vrstama pomoći, SOS linijama na kojima se mogu dobiti informacije, zatim o programima organizacija civilnog društva, ali i o ulozi institucija i njihovim obavezama za postupanje u ovakvim slučajevima, kako bi imali ideju o pravima koja su im zakonom garantovana.

HARNO LAFI

Akava rodipe vadži jekhare vakarel amenge sar save si e razloga sose e thanutne ande Republika Srbija roden mangipe pala azili ande phuvja ande Zapadno Evropa si thodine ande **phari ekonomikani thaj socijalno situacia** ande savi si e manuša, manglal andar o romano kidipe.

Baro bi butaripe, bilačo sikavipe, pharo dijipe pala sastimasko arakhipe, diskriminacia godolese kaj sen purane thaj bilače thaj biefikasni socijalni mere, keren akaja migracija po zapado Evropako.

O rodipe, **phadarel e prejudicia** andar akaja populacia sar si bibutako thaj kamen te len numa ločharipe, sar vi ande phuv andar savi si, vi ande phuvja ande save džan. E godola vi e murša vi e džuvlja andar e fokus grupe vakaren kaj kamen te keren buti a andar goda vakaren vi akala fakata: von keren migracia godolese kaj si nesavi sezonski buta ande Srbija, godolese kaj si lenge phare te džan ande aver phuv kana keren gasave buta. Kana si ande aver phuv von keren buti ande phuvja ande save bešen, sar goda phenel pe pe „kalo“.

Sar importano fakti vakaras vi goda **kaj e migranta andar e Srbija mangel te keren legalno e sezonski buta ande phuvja ande Zapadno Evropa**.

E griža del o fakti kaj but manupa vakaren **kaj goda so len pala socijalni dijipa ande Srbija, naj dosta pala o sastimasko arakhipe, šaj vakaras pala e trajosi egzistencija**.

Akava rodipe vakarel andar but mere save trubun te keren butaki aktivizacija akale manupšengo thaj te ačhaven pe e uzroka pala lengi migracija savo naj sar kaj vakarel o maškarmutno vakripe andar o arakhipe našalde manušengo.

Kana vakaras andar o trafikingo manušengo, e data save lijam vakaren amenge kaj trubul te kerel pe amanglal pe goda so si fundono uzorko savo del po vulnebirateto e manšengo thaj e kidipaso, thaj pala goda trubul te kerel pe **bari akcia** savi kerel pe te bi cknjarela pe o čhoripe, bibuti, majlače uslova pala o trajo, maškar aver vi o maripe opromos e diskriminacia, marginalizacija thaj maripe, sar vi keripe e lače amalipaso, ande savo pačaven pe manuškane hakaja, a pe goda kaj del pe lende keren pe sankcie.

E naliza katar e data save lijam e manušendar save sasa ande fokus grupe vakarel kaj si **baro mangipe pala o informišipe ande lače kerdine e programa pala e prevencija** ande trafikingo e manušengo, sar bi šaj te pindžaren o problemo, numa vi te pindžaren pe sar šaj te arakhen pe katar o trafikingo manšengo. But si importantno te ande akala programa na avel numa informišipe andar o fenomeno, trubul te avel vi goda sar te o manup avel tromalo, te džal ande aver phuvja te avel putardo opromos aver manuša thaj te kerel pire potenciala, thaj vi te avel arakhado katar but amalipase problema sar vi kaj si o trafikingo manušengo. E programa save len pe numa te kerel pe o informišipe andar o problemo, a ande save naj e informacia andar goda sar šaj te arakhen pe katar goda so ka avel keren domino efekto katar e psihološki reakcije saven si bare posledice. Kana nesavo manuš daral katar o problemo thaj naj len informacie sar te irisaren piri zor, sar reakcia keren pe destruktivni keripa. Goda šaj te aven implusivni reakcije save e manušen tho ande potencijalno bilače situacie vol vadži šaj te pahanden pe ande piro trujalipe thaj amalipe. Goda si but bilače pala o proceso pala e integracija ande amalipe, a ni anel dži kaj e prevencija. Akava si but importantno kana vakaras andr o romano minoriteto ande Srbija godolese kaj von naj integrišime ande amalipe si jekh amalipe savo si **majbut diskriminišime** thaj opromos savo kerel pe o maripe a godolese si lenge but phare te keren pese adekvatno arakhipe. Sar bi avena lače, akala edukacije trubun te aven claro thaj te si len lače definišime rekomandacie pala o keripe ande situacije kaj si o riziko pala o trafikingo manušengo, sar vi e mehanizma pala e prevencija. Trubul te den pe lenge informacije andar oločharipe, SOS linije pe save šaj te len informacie, vi andar e programa katar e organizacie andar o civilno amlipe, sr vi andar e rola savi se e institucijen thaj lengo keripe ande akala situacie, sar bi avela len idea andar e hakaja save del len o kriso.

2. O PROJEKTU

Kroz projekat *Prevenција trgovine ljudima u kontekstu migratorne potrage za azilnom zaštitom romske populacije sa teritorije Srbije*, koji je podržala Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije, želeli smo da promovišemo rešenja, definisana na visoko participativan način, u dijalogu sa autentičnim predstavnicima romske populacije.

Terenske (istraživačke i edukativne) aktivnosti u romskim zajednicama i među povratnicima iz readmisije imale su dva cilja:

- (1) stvaranje realne slike o migracijama ka zemljama severne i zapadne Evrope sa ciljem podnošenja zahteva za azil u tim zemljama, i participativno istraživanje o mogućnostima da se nađu efektivnija i održivija rešenja za porodice koje se upuštaju u ovakve migratorne poduhvate;
- (2) jačanje svesti i širenje znanja o rizicima od trgovine ljudima, koji su naročito prisutni tokom takvih migracija, i podsticanje odgovarajućih preventivnih aktivnosti i ponašanja.

Posebni programi obuke obuhvatili su i službenike i službenice u relevantnim lokalnim institucijama i telima, i to onim koji su angažovani baš na poslovima povezanim sa pružanjem podrške povratnicima iz readmisije i omogućavanjem njihove reintegracije.

Verujemo da smo ovim projektom doprineli razvijanju kapaciteta, ali i jačanju koordinacije među relevantnim lokalnim akterima, što su dva podjednako važna aspekta efikasnijeg mehanizma lokalne podrške za reintegraciju povratnika iz readmisije bez obzira na vreme njihovog odlaska u zemlje Zapadne Evrope.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

A) FOKUS GRUPE

Osnovu istraživanja i kasnije nalaza, čine podaci dobijeni kroz iskaze ljudi koji su u skorije vreme, najčešće od uvođenja bezvизnog režima, imali iskustvo migriranja u zemlje zapadne i severne Evrope kako bi zatražili azil, dobijeni tehnikom fokus grupa.

Tokom istraživanja održano je ukupno pet fokus grupa u tri regiona u Srbiji: u regionu Beograda i šire okoline, regionu jugoistočne Srbije, i u Vojvodini, i to u sledećih pet mesta/gradova:

1. Beograd, opština Rakovica, naselje Kijevo,
2. Novi Bečej,
3. Opština Vranje, mesto Vranjska Banja,
4. Opština Pančevo, mesto Jabuka,
5. Obrenovac.

Izabrani gradovi i mesta pravilno reprezentuju oblasti u Republici Srbiji iz kojih najveći broj osoba odlazi u zemlje zapadne i severne Evrope kako bi zatražili azil.

Kao osnovni **instrument** istraživanja, razvijen je i usaglašen **Vodič za fokus grupe** koji je sadržavao dve osnovne celine - jednu posvećenu temi migracija i azila, i drugu posvećenu temi trgovine ljudima. Prema vodiču, u delu posvećenom azilu i migracijama, razgovor se odnosio na grupe pitanja o a) razlozima i procesu donošenja odluke o odlasku i samom odlasku u inostranstvo, b) vremenu provedenom u inostranstvu i proceduri traženja azilne zaštite, i c) povratku u Srbiju, vremenu nakon povratka i situaciji u kojoj se osobe sada nalaze.

Druga celina fokusirane diskusije imala je za temu trgovinu ljudima i sadržavala je razgovor o upoznatosti sa problemom trgovine ljudima, ličnim iskustvima i iskustvima ljudi iz okoline ispitanika u vezi sa sumnjivim ponudama, kao i o stavovima ispitanika o potencijalnim opasnostima i izloženosti riziku od trgovini ljudima.

Diskusione fokus grupe su zajednički **vodili timovi** sačinjeni od iskusnih **profesionalaca** iz Grupe 484, ASTRE, RŽC Bibije i Nexusa iz Vranja. Fokus grupe su održavane u prostorima koje korisnici inače koriste za svoja okupljanja (lokalni romski radio, prostorije romske NVO, zajednička prostorija u naselju i sl.). Grupni rad se odvijao

u atmosferi poverenja u kojoj su učesnici slobodno iznosili mišljenja i stavove i otvoreno i bez straha govorili o svojim iskustvima. Razgovor u grupama se snimao, uz dopuštenje učesnika u svim grupama, osim u grupi koja se odvijala u Novom Bečeju.

Učesnici fokus grupa

U razgovorima u fokus grupama učestvovala su osobe koje su ili u svom životu imale iskustvo (često višestruko) odlaska u inostranstvo radi traženja azila ili su bile jednostavno zainteresovane za temu. Više od polovine prisutnih, **odnosno 53% učesnika fokus grupa se izjasnilo da je imalo iskustvo migriranja**, 39% da nije imalo to iskustvo, i 8% učesnika se nije izjasnilo o tome da li imaju iskustva migriranja i traženja azila.

U svakoj od pet fokus grupa je bilo između 10 i 20 učesnika:

- » Naselje Kijevo, Beograd, 14 učesnika
- » Novi Bečej, učesnici iz Novog Bečeja i Zrenjanina, 10 učesnika,
- » Vranjska Banja, 12 učesnika
- » Jabuka kod Pančeva, 10 učesnika
- » Obrenovac, 20 učesnika

U fokus grupama je ukupno učestvovalo 66 osoba. Svi učesnici fokus grupa su romske nacionalnosti. Jedan broj učesnika, prema sopstvenim izjavama, ima status interno raseljenih lica.

Raspodela učesnika fokus grupa po polu

Iako su se grupe međusobno razlikovale prema broju prisutnih žena, odnosno muškaraca, uopšte uzev, rodna zastupljenost na fokus grupama je ravnomerna. Od ukupno 66 osoba, grupama je prisustvovala 31 žena i 35 muškaraca, odnosno, 47% ispitanika su bile osobe ženskog, a 53% su osobe muškog pola (grafikon 1).

Grafikon 1 - Rodna zastupljenost u fokus grupama

Starosna struktura učesnika/učesnica fokus grupa

Učesnici u fokus grupama su bili stari **između 20 i 63 godine**, pri čemu je prosečna starost bila 36,21 godinu. Primećuje se da najveći broj učesnika pripada (relativno) mlađoj populaciji, starosti između 20 i 40 godina.

Tabela 1: Starosna struktura učesnika/ca fokus grupa

Starosna dob	Žene	Muškarci	Ukupno
20 - 30	15	10	25
31 - 40	7	15	22
41 - 50	6	3	9
51 - 60	0	7	7
61 - 63	3	0	3
Ukupno	31	35	66

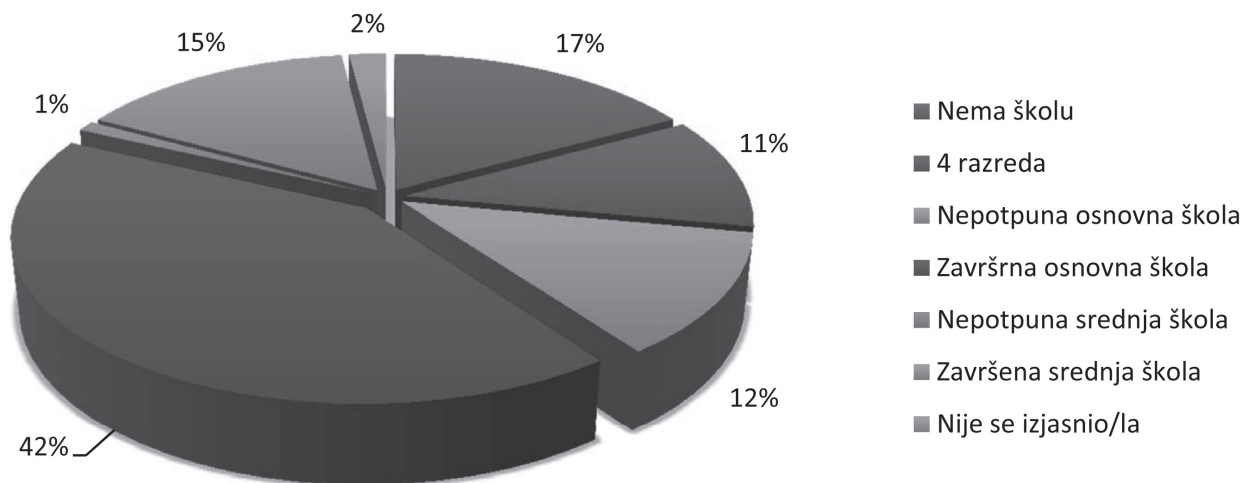
Bračno stanje učesnika/učesnica fokus grupa

Svi učesnici (osim jedne osobe koja se nije izjasnila) su udati, odnosno oženjeni, dok njih 97% ima decu: 9% ispitanika ima jedno dete, 57% ima dvoje dece, a 34% ima između troje i šestoro dece.

Školska sprema učesnika/učesnica fokus grupa

Kada govorimo stepenu obrazovanja osoba koje su učestvovala u fokus grupama, najveći broj, odnosno 42%, kao što prikazuje grafikon 2, ima završenu osnovnu školu. Sledeća po brojnosti je kategorija osoba koje su se izjasnile da nemaju nijedan razred osnovne škole (17%). Neznatno manji broj od njih, 15% učesnika fokus grupa su osobe koje imaju završenu srednju školu.

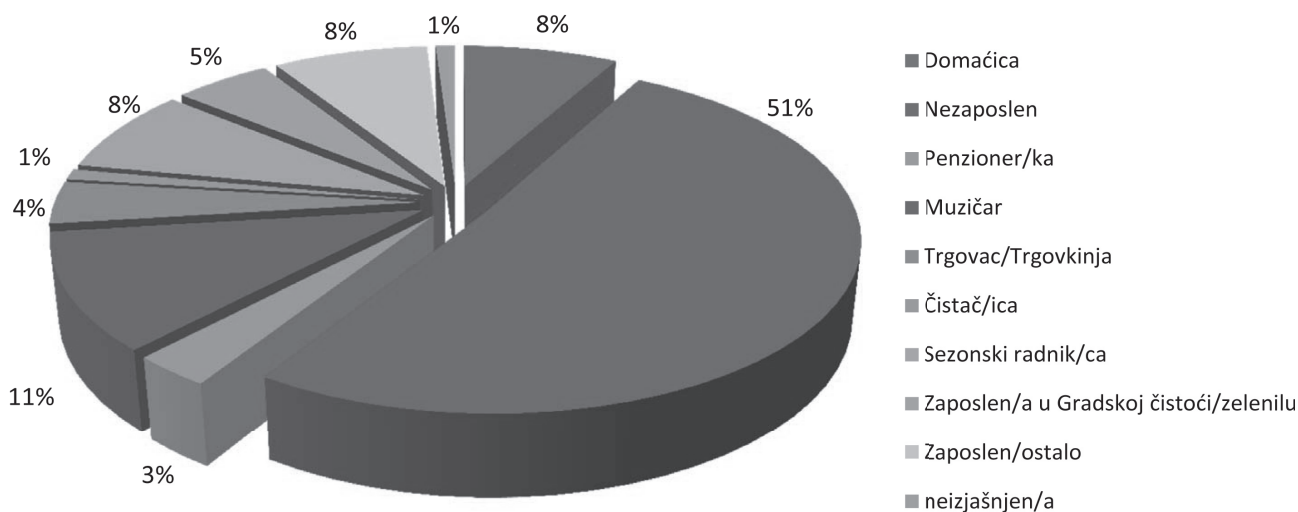
Grafikon 2: Školska sprema učesnika/učesnica fokus grupa

Radni status učesnika/učesnica fokus grupa

Ukupno 59% učesnika u fokus grupama je nezaposleno. Od toga, 34 osobe, odnosno 51% se izjasnilo kao „nezaposleno“, a njih 5, odnosno 8% kao „domaćica“. Od ukupnog broja učesnika, 38% osoba se izjasnilo kao zaposleno ili da ima izvesne manje-više stalne izvore prihoda (muzičar, sezonski radnik/ca). Na kraju, 3%, odnosno dve osobe su izjavile da primaju penziju.

Grafikon 3: Radni status učesnika/učesnica fokus grupa

B) DUBINSKI INTERVJU

Radi dobijanja detaljnije studije slučaja koja bi na najbolji način odslikala motive i sudbine ljudi u migratornim tokovima, sa pojedinim osobama su vođeni i dubinski intervjui. Intervjui su, jednako kao i fokus grupe, sadržavali odeljke vezane za vreme pre odlaska u inostranstvo i odluku o odlasku, vreme provedeno u inostranstvu i proceduru traženja azila, i proceduru povratka, i vreme nakon povratka u Srbiju. Osim sadržaja u vezi sa pitanjima migracija i azila, intervjui su sadržavali i pitanja čiji je cilj bio da ispituju upoznatost i iskustva ispitanika sa problemom trgovine ljudima.

Intervjui su vođeni sa ukupno 13 tražilaca azila, od toga sa 6 žena i 7 muškaraca. Najmlađa osoba sa kojom je razgovarano je imala 19 godina, a najstarija 55 (prosek godina je bio 34,8). Četvoro ljudi nije imalo završenu osnovnu školu, petoro je imalo završenu osnovnu školu, tri osobe su završile srednju školu, dok je jedna završila fakultet. Svi osim jedne osobe su u braku. Dve porodice imaju jedno dete, tri porodice su sa dvoje, troje ili četvoro dece, a jedna porodica ima petoro dece. Svi su nezaposleni, osim jedne osobe koja je zaposlena po ugovoru o delu.

Intervjui su, kao i fokus grupe, vođeni u pet gradova: Beogradu, Beočinu, Nišu, Vranju i Bujanovcu. U Beogradu su vođeni intervjui sa dve osobe, u Beočinu sa tri, u Nišu sa dve, u Vranju sa dve osobe i u Bujanovcu sa četiri osobe.

4. O TRAŽIOCIMA AZILA IZ SRBIJE I RIZIKU OD TRGOVINE LJUDIMA

Znatan broj građana i građanki Srbije shvatio je slobodu bezviznog putovanja kao mogućnost da reši svoje socijalne probleme ulaganjem zahteva za azil u nekoj od razvijenih evropskih zemalja. U najvećem broju slučajeva, sistem azila u razvijenim evropskim zemljama ovim ljudima predstavlja jedini dostupan način obezbeđivanja pristojnog života, bez obzira na dužinu boravka i uprkos svim negativnim posledicama. U pogledu zemalja u koje se upućuju, i dalje su u samom vrhu Nemačka, Belgija i Švedska. Zahtevi za azil se u najvećem broju slučajeva odbijaju i konstantno se sprovodi povratak tih ljudi na osnovu obaveza koje je naša zemlja preuzela potpisujući sporazume o readmisiji.¹ Međutim, povratak u Republiku Srbiju za najveći broj njih je samo privremen i vrlo često odlučuju da se ponovo upute ka nekoj od zemalja u kojima će podnošenjem zahteva za azil ostvariti pravo i na novčanu pomoć, koju koriste kako bi zadovoljili osnovne životne potrebe.

Prema podacima EUROSTAT-a, 17.715 državljanja Srbije zatražilo je azil u nekoj od zemalja EU u toku 2010. godine, u 2011. godini 13.980 državljana, a u periodu januar- oktobar 2012. godine 15.135. Zbog ovakvog trenda, na nivou EU i zemalja članica postavljaju se zahtevi za preispitivanje bezviznog režima sa Srbijom i drugim zemljama Zapadnog Balkana. Republika Srbija je još 2011. godine, u dogovoru sa institucijama Evropske unije, uvela prve administrativne mere koje su podrazumevale nova ovlašćenja službenika granične policije da sprovedu strožije i ciljne kontrole građana Srbije koji putuju u države Evropske unije.² U cilju sprečavanja naših građana da traže azil, prema svim osobama kojima su izdati biometrijski pasoši Srbije, a koje su nadležnim inostranim organima dale izjavu da putne isprave ne poseduju, MUP Srbije je, po rečima načelnika Uprave granične policije Nenada Banovića, pokrenuo postupak oglašavanja pasoša nevažećim.³ Dodatno, Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije uvedeno je *ново krivično delo omogućavanje zloupotrebe ostvarivanja prava na azil u stranoj državi*.⁴ Vlada Republike Srbije osnovala je i međuresorno telo – Komisiju za praćenje bezviznog režima putovanja sa Evropskom unijom, sa zadatkom da prati sprovođenje bezviznog režima i da Vladi predlaže mere za njegovo očuvanje i zaštitu.

S druge strane, u EU na iregularne migracije gleda se kao na prvorazredno političko pitanje, a procesuiranje zahteva za azil predstavlja stvarni trošak za poreske obveznike tih zemalja. Stoga je veći broj evropskih zemalja ukinulo pomoć odbijenim tražiocima azila iz Srbije, a zahtevi se sada često rešavaju po ubrzanoj proceduri. I u Srbiji i u zapadnim zemljama Evrope, ovaj se problem pokušava rešiti, pre svega, administrativnim merama.

¹ Srbija je kao obavezu u procesu evropskih integracija potpisala jedinstveni sporazum o readmisiji sa Evropskom unijom 18. septembra 2007, ali i bilateralne sporazume – ukupno 16 sa 18 zemalja. Sporazumi o readmisiji odnose se pre svega na ljude koji treba da budu prisilno deportovani i formalno ne obuhvataju ljude koji su se vratili „dobrovoljno“, odnosno one koji su se povinovali naredbi zapadnih vlasti da napuste zemlju, kako ne bi bili vraćeni uz intervenciju policije.

² Uredba o bližem uređivanju načina vršenja policijskih ovlašćenja policijskih službenika granične policije i dužnostima lica koje prelazi državnu granicu.

³ Broj „lažnih azilanata“ drastično smanjen, *Politika*, 22. decembar 2011.

⁴ Krivični zakonik RS, Sl. glasnik RS, br 85/2005, 88/2005-isp., 107/2005-isp., 72/2009, 111/2009 i 121/2012.

Međutim, razvoj situacije u 2012. godini dodatno je pokazao da mere administrativne prirode kakve preduzima Republika Srbija ne mogu biti pravi odgovor na pojavu povećanog broja tražilaca azila iz Srbije. Nesumljivo je da su teški uslovi života u Srbiji, pogotovo za pripadnike marginalizovanih grupa, glavni faktor koji ljude podstiče na migraciju ka zapadnim zemljama. Gotovo 80% tražilaca azila jesu Romi. Razloge ovih migratornih trendova treba potražiti u podacima o socijalnoj isključenosti romske zajednice.

Iako je Srbija donela nekoliko značajnih strateških i akcionih dokumenta⁵, a preduzima i određene korake u pravcu njihovog sprovođenja, naponi da se omogući održiva integracija povratnika iz readmisije, baš kao i kada je reč o opštem unapređenju položaja romske populacije, suočavaju se sa brojnim poteškoćama, pa čitav proces proizvodi organske efekte i neretko završava sekundarnom migracijom ove populacije u zemlje Zapadne Evrope.

Imajući u vidu efekte mera koje nadležni organi primenjuju, neophodna je korekcija trenutnih politika, te zbog toga ovaj dokument jasno naglašava da problem koji je stvoren velikim brojem tražilaca azila iz Srbije ne može da bude potpuno rešen samo administrativnim merama. Pored toga, nužno je da se pitanje migracija Roma čvrsto poveže sa različitim afirmativnim merama koje će zaista doprineti njihovoj održivoj inkluziji u srpsko društvo.

Kada govorimo o trgovini ljudima, neophodno je imati na umu nekoliko činjenica koje određuju specifičnosti ovog društvenog fenomena u kome se na dramatičan način krše osnovna ljudska prava. Pre svega ističemo da je to zloupotreba osoba u cilju eksploatacije njihovog rada i dobijanja koristi od nje. Govorimo o neplaćenom radu koji se često odvija u veoma teškim uslovima i posebno naglašavamo da osoba nije u mogućnosti da prekine ovakav odnos i napusti „posao” ili drugu vrstu odnosa sa onim ko je eksploatiše. U tom smislu, važno je naglasiti da i kada je osoba prvobitno pristala na ponudu trgovca, a u slučaju kada dogovor ne može da prekine, a da time ne ugrozi svoj život i bezbednost, kao i život i bezbednost sebi bliskih osoba, pristanak žrtve ne oslobađa trgovce odgovornosti.

Prema ASTRINIM podacima, najčešći oblik trgovine ljudima u Srbiji je seksualna eksploatacija tj. prinudna prostitucija u kojoj su u najvećem broju slučajeva eksploatisane žene i deca, i to: u periodu 2002-2012. godine – 70%, dok je u 2012. godini seksualna eksploatacija zastupljena sa 76%. U 2012. godini, sve novoidentifikovane žrtve su bile ženskog pola (29 osoba). U periodu 2002-2012. godine, 87% žrtava je bilo ženskog pola. Prema podacima Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, među identifikovanim žrtvama trgovine ljudima u 2012. godini u Srbiji, 77% su bile osobe ženskog pola. Žene su prinuđene da pružaju seksualne usluge bez novčane nadoknade ili uz minimalnu novčanu naknadu, dok im trgovci oduzimaju najveći deo zarađenog novca. Njihova eksploatacija neretko traje godinama, jer trgovci ljudima imaju razvijene mehanizme pretnji i zastrašivanja, fizičkog nasilja i povređivanja same žrtve ili njoj bliskih osoba, zbog čega se one retko odlučuju na pokušaj bekstva iz ovakve situacije. Često su na meti trgovaca deca, tj. osobe mlađe od 18 godina. Prema podacima Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, u 2012. godini je među identifikovanim žrtvama bilo 41% maloletnih osoba, dok prema podacima ASTRE, u 2012. godini je među identifikovanim žrtvama bilo 31% maloletnih osoba. U periodu 2002-2012. godine, 37% žrtava su bila deca.

Danas je u našoj zemlji veoma rasprostranjena i radna eksploatacija, posebno onaj oblik u kome se pojedincu ili čitavoj grupi ljudi nude poslovi, sezonski ili na građevini. Kada radnici dođu na određeno doživljavaju eksploataciju i izrabljivanje. Iako je ovo jedan od najčešćih vidova eksploatacije, bilo bi pogrešno razumeti da su radno eksploatisani samo kadrovi angažovani u građevinarstvu. Poznati su slučajevi radne eksploatacije lekara i medicinskog osoblja, kao i drugih profila za koje su potrebne određene kvalifikacije i dugogodišnje iskustvo. Takođe, vezivanje isključivo nekvalifikovanih radnika za građevinarstvo je stereotipno mišljenje, jer na građevinskim poslovima rade i inženjeri i drugi visoko kvalifikovani radnici. Kada radnici prihvate ponudu trgovca ljudima, dešava se da im se na krajnjoj destinaciji ograničava sloboda kretanja, da budu ostavljeni bez hrane i vode, kao i bez naknade za rad. Pored toga, trgovci im stalno upućuju različite pretnje po njihovu bezbednost ili bezbednost članova njihovih porodica, zbog čega su primorani da posao završe do kraja ili da ostanu dokle to trgovcu odgovara. U Srbiji je poslednjih nekoliko godina uočen trend porasta broja radno eksploatisanih osoba. I podaci Međunarodne organizacije rada svrstavaju radnu eksploataciju u najčešći oblik trgovine ljudima na globalnom nivou, uz procenu da je oko 14,2 miliona ljudi radno eksploatisano.⁶

⁵ U tom smislu, treba istaći da su u 2009. godini usvojeni Strategija za unapređivanje položaja Roma i prateći Akcioni plan za njeno sprovođenje za period 2009-2011. godine. Međutim, i pored usvajanja Strategije, analiza položaja pripadnika romske zajednice u pojedinim oblastima, a naročito u oblasti pristupa ličnim dokumentima, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i stanovanju, ukazuju na činjenice da su, i pored napretka, Romi još uvek osetljiva grupa podložna diskriminaciji. Republika Srbija je, usvojila Nacionalnu strategiju zapošljavanja za period od 2011 do 2020. godine. Pratećim Nacionalnim akcionim planom za 2013. godinu, predviđen je i set mera usmerenih ka podsticanju zapošljavanja Roma.

⁶ ILO 2012 Global Estimate of Forced Labour.

Faktori koji stvaraju pogodnu klimu za razvoj ovog oblika kriminala su: nezaposlenost, siromaštvo, socijalna isključenost, diskriminacija i nasilje. U takvim uslovima, trgovci ljudima onima koji se osećaju beznačajno i u dugogodišnjoj frustraciji osnovnih životnih potreba, izgledaju kao osobe koje donose izlaz iz višegodišnje izloženosti nemaštini, nasilju i turobnom životu dajući primamljive ponude za rad u bogatijim zapadnim društvima, mogućnost zaposlenja i finansijske sigurnosti.

Iako problem trgovine ljudima treba posmatrati pre svega kao jedan od najgrubljih oblika kršenja ljudskih prava, veza između iregularnih migracija, međunarodne zaštite i trgovine ljudima u poslednje vreme je aktualizovana upravo od strane nevladinih organizacija koje se temama trgovine ljudima i migracija bave, i koje se u svojoj praksi suočavaju sa nepostojanjem mehanizama za prepoznavanje i zaštitu žrtava trgovine ljudima među iregularnim migrantima i tražiocima azila. Ove kategorije ljudi, zbog nekoliko karakteristika, predstavljaju ranjive grupe za ulazak u trgovinu ljudima. Naime, u zemlje u kojima traže bolje životne uslove ulaze koristeći iste rute kojima se koriste i trgovci ljudima u tranzitu do zemlje destinacije, zatim često nemaju dokumenta, odlaze sa nedovoljno novca, neretko bez adekvatnih informacija o tome šta ih u zemljama destinacije čeka, ne poznaju zakone i jezik i bez mogućnosti su da se u zemlju iz koje su došli vrate. I pored činjenica da postoje specifični faktori rizika koji se vezuju za ova lica u zemljama u kojima se nalaze, ne postoje procedure i politike ili te politike nisu efikasne u kontekstu uspešne identifikacije žrtava trgovine ljudima među (iregularnim) migrantima i migrantkinjama. Osim toga, neophodno je da ljudi u okviru službi i organizacija civilnog društva koje se bave migrantima budu obučeni u oblasti trgovine ljudima kako bi prepoznali potencijalne žrtve i primenili ustanovljene procedure za postupanje u ovim slučajevima.

Među zvaničnim dokumentima koji jasno prepoznaju izloženost romske populacije rizicima od trgovine ljudima jeste i Strazburška deklaracija o Romima Saveta Evrope iz 2010. godine. Deklaracija ukazuje na to da su deca i žene u romskoj populaciji često žrtve trgovine ljudima i eksploatacije, te borbu protiv trgovine ljudima prepoznaje kao jedan od svojih prioriteta. Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji takođe jasno prepoznaje trgovinu ljudima kao jedan od problema sa kojima se suočavaju devojčice i žene u romskoj populaciji. Pripadnici romske nacionalnosti jesu ranjiva grupa za ulazak u trgovinu ljudima zbog loših uslova života, nedostupnosti resursa i siromaštva, socijalne isključenosti i diskriminacije kojoj su izloženi prilikom zapošljavanja i školovanja i u drugim aspektima života, što za posledicu ima teške uslove života, neobrazovanost i visoku stopu nezaposlenosti. Uz probleme u kojima Romi i Romkinje u Srbiji žive generalno gledano, treba imati u vidu i opšte činjenice o trgovini ljudima: da je Srbija zemlja porekla žrtava trgovine ljudima, ali i zemlja tranzita i destinacije, da među žrtvama identifikovanim u Srbiji prevlađuju upravo naši državljani, da je seksualna eksploatacija žena i devojčica i dalje najzastupljeniji oblik trgovine ljudima, uz trend porasta broja žrtava radne eksploatacije, među kojima je najviše osoba muškog pola. Takođe, deca su veoma često žrtve trgovine ljudima. Među identifikovanim žrtvama ima i pripadnika i pripadnica romske nacionalnosti. Probleme koje Srbija ima kada je reč o trgovini ljudima uopšte, kao i činjenica da Romi žive u teškim uslovima, ovu populaciju čini ranjivom za ulazak u trgovinu ljudima i ovaj vid dramatičnog kršenja ljudskih prava.

5. KLJUČNI NALAZI SA FOKUS GRUPA

A) TRAŽIOCI AZILA IZ REPUBLIKE SRBIJE U ZEMLJAMA ZAPADNE EVROPE

ODLAZAK U ZEMLJE ZAPADNE EVROPE (MOTIVI I NAČINI)

Informisanje o mogućnosti traženja azila i izbor zemlje destinacije

Kada je reč o informisanosti tražilaca azila o mogućnosti podnošenja zahteva za azil u zemljama EU, stiče se utisak da su učesnici fokus grupa **relativno dobro informisani o sistemu azila u zemljama destinacije, sa realnim očekivanjima u pogledu (ne)uspeha njihove aplikacije.**

Nismo pričali Luksemburg, a Luksemburg je najbolji od svih, ali oni više ne primaju nikoga, ne primaju azilante... (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje).

Svi znamo da nemamo šanse... na osnovu čega će da nam daju... (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje).

Istovremeno, oni se odlučuju na put, prvenstveno u zemlje u kojima imaju svoje **rođake i prijatelje**. Rodbinska povezanost je važna za ovu grupu ljudi iz više razloga. Prvo, pozitivno iskustvo rođaka migranata iz 90-tih godina utiče na izbor zemlje destinacije; drugo, rođaci i prijatelji su ti kojima se obraćaju za podršku. Ta podrška se ogleda u finasijskoj kontribuciji, prvom smeštaju, odnosno sigurnom mestu na kome mogu skloniti svoja dokumenta. Na odluku o migriranju utiču i informacije dobijene od komšija koji imaju iskustvo migriranja.

Prvo su otišli ovi što imaju rođake i onda to bude povezano - zove ovaj ovog... (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje).

Ja sam naišao na ljude, baš tako kao što kažete, nemaju nikog, a komšija mu dao adresu - samo reci azil... (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje).

Ja sam bila u Belgiju 4 meseci, pa sam je izašla iz hajma (azilanstki centar), otišla sam kod majke na tri nedelje... (učesnica fokus grupe u Obrenovcu).

Učesnici fokus grupa najviše su odlazili u Nemačku i Švedsku, a potom u Švajcarsku i Belgiju. Po pravilu odlaze čitave porodice. Iako je bilo odgovora, koji ukazuju na ispisivanje dece iz škola, naslućuje se da su roditelji jednostavno obavestavali nastavnike da odlaze, bez formalnog podnošenja zahteva za ispisom.

... javljamo se nastavniku... ili bilo kome - Moj sin ide i... to je to (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje)

Stiče se utisak da je reč o ljudima koji imaju iskustva u migriranju. Mnogi od njih su već bili u Zapadnoj Evropi tokom 90-tih prošlog veka, a posle vizne liberalizacije, u zemlje Zapadne Evrope odlazili su više puta. Bez obzira što su mnoge evropske zemlje skratile procedure i uvele zabrane ponovnog ulaska, njihova želja za boljim životom navodi ih da ponovo pokušaju.

Uslovi života u Srbiji i očekivanja u zemlji destinacije

Romska populacija u Srbiji je 7,5 puta više izložena riziku od siromaštva; čak 56,3% romske dece živi ispod linije siromaštva, oko 30% Roma završi obavezno školovanje, udeo nezaposlenih je 60%, a u najbogatijem kvantilu stanovništva Srbije nema nijednog pripadnika ove etničke zajednice.⁷ Ovi podaci izgledaju još dramatičnije kad se stave u kontekst lokalne sredine - regiona grada Vranja, iz koga potiče značajan broj ljudi koji traže azil u zemljama Zapadne Evrope posle vizne liberalizacije. Po poslednjem popisu, grad Vranje ima 82.782 stanovnika. U poređenju sa popisom iz 2002. godine kada je u Vranju živelo 87.288 stanovnika, broj žitelja se smanjio za 5%. U kasnim 80-tim i 90-tim godinama 20. veka, u Vranju je bilo zaposleno 34.000 ljudi, dok je u 2010. taj broj skoro prepolovljen na 18.958. Prosečna neto zarada u Vranju bila je 300 eura u 2011. godini. Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, u julu 2012. godine, bilo je 8.286 registrovanih nezaposlenih lica. Od tog broja 4.170 bila su lica starosti od 15 do 29 godina (50,32%).⁸

Upravo u ovom socio-ekonomskom statističkom preseku mogu se pronaći razlozi i motivi zbog kojih se ovi ljudi odlučuju za odlazak u zemlje Zapadne Evrope. Nezaposlenost je prvi razlog koji gotovo jednoglasno ponavljaju svi učesnici i učesnice fokus grupa.

Evo moja ideja. Imaš 35 godina, imaš dvoje dece koja se školuju ovde, nemaš da im daš užinu, nemaš para ni da im platiš užinu - nemaš nikakva primanja sem tog dečjeg dodatka koji fala bogu ne može da stigne ni da platiš užinu deci, 7 članova u kući... Znaš kako je bilo pre - tata je radio, mama je radila, sad ne radi niko... Znaš kako, sedite u kući, ne radi niko, svi veseli... Sedite tako u kući i vi nemate 10 dinara da izađete da popijete sok, a onaj ko se vraća iz azilantstva ima 2.000 eura u džepu... (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje)

Išli smo jer nemamo uslova da živimo... (učesnica fokus grupe iz Novog Bečeja)

Ovo kvalitativno istraživanje razbija predrasude o tome da ljudi koji odlaze u zemlje Zapadne Evrope to isključivo čine da bi bez rada došli do naknade koja se tražiocima azila isplaćuje tokom perioda odlučivanja o njihovom zahtevu. Naprotiv, upravo iskazuju spremnost da rade, ali se pritom suočavaju sa brojnim preprekama.

⁷ Preuzeto: Dr Tanja Pavlov, *Kad se gostoprimstvo završi*, str. 9-10, biće objavljeno u toku 2013. godine.

⁸ *Ibid*, str.10.

Prvo, učesnici fokus grupa izražavaju želju da rade u Srbiji, ali imaju svest o limitima svoga obrazovanja.

... izvini sad ja da kažem, kad bi ovde ljudi radili, mi ovde smo ovde prosečno 50, 60 posto završili srednju školu, ja kad bi imali prosečnu platu 20 000, 25 000, šta bi ja tamo išao, šta bi ja tamo radio - ja ne bih otišao, ni ja ni moja supruga... i tamo nije lako... ne bi ni otišao... .

... Priča da mi Cigani nećemo da radimo, ne mi hoćemo da radimo – neće niko da nas zaposli, u tome i jeste stvar... nema para, nema škole, nema posla... kako da školujem dete kad nemam para, kako da se zaposli kad nema školu... evo danas i čistačice imaju školu...

... Zašto idemo na azil – zato što nemamo posao da radimo – kad bi imali posao, ne bi išli na azil... Evo sve ove kuće, to je Vojvodina napravila... 4 člana, 5, počneš da radiš repu, pa kukuruz, radiš ta tri meseca i praviš sebi kuću... to je to od čega smo pre živeli...

(učesnici fokus grupe u Vranjskoj Banji).

Drugo, momenat njihovog migriranja vezan je za period u godini u kome nastupaju hladniji dani, odnosno nema posla, pa je odlazak u zemlje Zapadne Evrope način preživljavanja.

a evo, ja sam gitarista... ja i moja majka i moj otac, po tri meseca smo radili u Vojvodini ... po Bačkoj ... pa jedne godine za vreme rata umrle te firme... ove godine što mogu žene da rade što se plaća je da beru višnje, kad bi bilo da se beru maline i to, žene bi išle ... sad celo Vranje ide da bere višnje... kad bi bilo još nešto da se radi ... to traje samo mesec dana... .pa da idemo tih mesec dana pa da radimo

... . Zavisi kad se vraćaš – ako se vraćaš u sred leta onda – mi sviramo svi tad – napravimo neku grupu – ko svira bolje, ko ne svira, evo ja ne znam da sviram, ali idem i ja... u zimskim periodu idemo... evo na primer ko je došao sad u decembru i nema šta da radi kući, nema drva, nema ništa, šta će on da radi ovde – ima neke pare ili se uzajmni, kupi karte i on opet ide... beži u drugu državu... ide opet ...

(učesnici fokus grupe u Vranjskoj Banji)

Treće, veliki broj učesnika fokus grupa ističe prisutnost diskriminacije po osnovu godina života prilikom zapošljavanja, a što je fenomen prisutan i kod opšte populacije u Srbiji. Diskriminacija po osnovu godina života prilikom zapošljavanja predstavlja dodatni problem ukoliko se vrši prema pripadnicima ugroženih društvenih grupa, odnosno zajednica.

Prema istraživanju javnog mnjenja „Odnos građana prema diskriminaciji u Srbiji“, čak 37% građana navelo je da je diskriminacija najveća u zapošljavanju. Važan podatak iz ovog istraživanja je da bi čak 76% građana podržalo zapošljavanje diskriminiranih grupa, čak i ukoliko takve mere koštaju budžet. Ovim podacima treba dodati i mišljenje građana da su Romi najdiskriminisanija od ugroženih grupa u Republici Srbiji (38% ispitanih).⁹

Ove podatke potvrđuju i izjave učesnika fokus grupa:

Svi mi odavde odlazimo jer je ovde teško... Ja sam se prijavio na biro, i evo... bio sam vozač dugo u poljoprivrednom dobru. To je poljoprivredno dobro ... privatizovano i ja sam bez posla. I sad ovde, kad sam na birou, rekli su treba vozač, dobro nemam školu, ali sam dugo to radio. Ja se prijavim i oni traže da fotokopiram ličnu kartu. Kad su na fotokopiji videli da imam 52 godine, odmah su mi rekli da čekam, da će mi se javiti (učesnik fokus grupe iz Novog Bečeja)

Da, zbog posla. Tamo kad odeš, tamo se ceni rad ne gleda se da li si Rom ili crnac ili šta si, rad se tamo ceni, nema ni tamo posla, tri Nemca treba da odbiju posao da bi ga ti dobio, ali nema diskriminacije. To je tamo tako po zakonu, Nemačka ima 16 republika, i svaka je različita, različiti su zakoni, ali se ceni rad (učesnik fokus grupe iz Novog Bečeja)

Ideš negde da radiš, oni kažu koliko imaš godina, ja kažem 34, on neće da te zaposli. Ni Kinez, kaže, mnogo si stara. Ja sam trgovac, radila sam kod Kineza. Imam iskustva šta kad imam 34 godine i više niko neće da me zaposli. Oni kažu primamo do 30 godina, čak i Kinezi... .

⁹ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, UNDR, CeSID, Odnos građana prema diskriminaciji u Srbiji, str.7-8, http://www.ravnopravnost.gov.rs/downloads/files/izvestaj_diskriminacija__cpe_cesid_undp_decembar_2012.pdf

Spremnost učesnika i učesnica fokus grupa da radom ostvare adekvatnu zaradu potvrđena je i njihovim izjavama vezanim za period boravka u zemljama destinacije, o čemu će više biti reči u sledećem odeljku.

Drugi najčešće pominjani razlog za odlazak jeste otežan pristup zdravstvenoj zaštiti, odnosno nepostojanje sredstava za adekvatno lečenje u Srbiji. Pored izuzetno teške materijalne situacije, u pravnom sistemu je postojao i problem na nivou nepotpune usaglašenosti relevantnih pravnih propisa. Naime, Uredba Vlade Republike Srbije o sadržini, obrascu i načinu podnošenja jedinstvene prijave na obavezno socijalno osiguranje, jedinstvenim metodološkim principima i jedinstvenom kodeksu šifara za unos podataka u Jedinstvenu bazu Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja, koja se primenjivala od 1. oktobra 2010. godine, bila je u suprotnosti je sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju iz 2005. godine, koji u članu 22. stav 1. tačka 11. kao osiguranike prepoznaje i lica romske nacionalnosti koja zbog tradicionalnog načina života nemaju stalno prebivalište odnosno boravište u Republici Srbiji. Spomenuta Uredba, pak, u tački 8. odeljak 2.1. (Posebni osnovi osiguranja u smislu Zakona o zdravstvenom osiguranju), zahtevala je da lice romske nacionalnosti, kao dokaz, pored lične izjave da je romske nacionalnosti, priloži i prijavu boravka. Suprotno namerama Zakona, ova uredba, dakle, od lica romske nacionalnosti, koja imaju objektivne teškoće u pribavljanju redovnih dokaza o boravištu, izričito je zahtevala da prilikom prijave na zdravstveno osiguranje dostave i prijavu boravišta. Važno je napomenuti da i Pravilnik o načinu i postupku ostvarivanja prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, koji je na snagu stupio u prvoj polovini 2010. godine, u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju, propisuje da su lica romske nacionalnosti, odnosno osiguranici iz člana 22. stav 1. tačka 11, uz prijavu na obavezno zdravstveno osiguranje, dužni dostaviti ličnu izjavu da su romske nacionalnosti i prijavu boravka, odnosno ličnu izjavu o mestu privremenog boravka. Međutim, značajan broj filijala RFZO nije primenjivao direktno odredbe ovog Pravilnika, već se u svom postupanju pozivao na odredbe sporne Uredbe Vlade Srbije.¹⁰ Vlada Republike Srbije je na sednici od 29. decembra 2012. godine, donela novu Uredbu o izmenama i dopunama Uredbe o sadržini, obrascu i načinu podnošenja jedinstvene prijave na obavezno socijalno osiguranje, jedinstvenim metodološkim principima i jedinstvenom kodeksu šifara za unos podataka u Jedinstvenu bazu Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja.¹¹ Ova Uredba, koja je počela da se primenjuje 6. januara 2013. godine, usaglašena je sa propisima o zdravstvenom osiguranju, tako da se u Jedinstvenu bazu Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja unosi i osiguranje u smislu zakona kojim se uređuje zdravstveno osiguranje, a što obuhvata i lica romske nacionalnosti, koja zbog tradicionalnog načina života nemaju stalno prebivalište, odnosno boravište u Republici Srbiji i članove njihove uže porodice. O efektima primene ove Uredbe još je rano govoriti, ali se konačno otklanjaju pravne prepreke u sprovođenju Zakona o zdravstvenom osiguranju.

Treći najčešće spominjani razlog odlaska je nedovoljnost sredstava koja se dobijaju kroz mere socijalne zaštite, odnosno problem ispunjavanja zakonskih kriterijuma za ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu.

... Dobili smo papire da se vratimo. Svekrvu su operisali, ali su meni rekli da će ćerki ova bolest biti stalna i da moramo da se vratimo. Nisu hteli da je leče. Nju su pregledali skenerom, dali su joj dva meseca lekove, i to je dobro, to što smo imali lekove za dva meseca, i sad kupujem lekove – 10.500 dinara je participacija (učesnica fokus grupe iz Novog Bečeja)

... Ja sam srčani asmaš, ja sve lekove za sebe moram da kupujem. 10.500 dinara je samo učešće za lekove za dete. Doktorka je rekla da pišem u socijalno, ja odem u socijalno, oni kažu – nema para. A mala ima dve boljke, ima hematom u glavi i ima epilepsiju. Odnela sam je u Zrenanjin da joj pomognu, nisu mogli da joj pomognu, nego sam morala u Novi Sad. Od čega da preživim? Od tih 2.000 što daju za dete, ne mogu... (učesnica fokus grupe iz Novog Bečeja)

Prevozna sredstva za put u zemlje Zapadne Evrope

Najveći broj učesnika i učesnica fokus grupa navodi **autobus**, kao osnovno sredstvo prevoza, potom **automobil**. Avion kao prevozno sredstvo je bio spomenut samo u jednom slučaju. Interesantan je odgovor jednog broja učesnika da su plaćali kombi da ih preveze do zemalja destinacije.

... on putnici vozi, posle otišao za Nemačku... (učesnica fokus grupe u Jabuci kod Pančeva)

¹⁰ Izazovi prisilnih migracija u Republici Srbiji, Grupa 484, str. 47.

¹¹ Službeni glasnik RS, broj 124/12.

Istovremeno, zanimljivo je i sledeće zapažanje:

*... Dođe čovek i nosi te do tamo. Dogovoriš se i dođe auto po tebe ovde.
Koliko je to koštalo?
Mi smo otišli autom, do tamo smo putovali po danu i to je koštalo po 200 eura.
Znači 800 za vas četvoro
ne, dali smo mu 500 eura, decu ne računa po punoj ceni...
(učesnica fokus grupe u Novom Bečeju)*

Očigledno je da postoje pojedinci koji u vidu zanata obavljaju poslove prevoza tražilaca azila u zemlje Zapadne Evrope. Ovaj vid transporta je izuzetno skup, ali prevoznici putnike dovoze tačno do odredišta, odnosno institucije kojoj podnose zahtev. Ovakvo putovanje iziskuje dodatne troškove, koje namiruju čak i prodajom svoje imovine.

... prodali smo sve što smo imali da bi mogli da odemo. Prodali smo sve iz kuće, i veš mašinu i sve i posle otišli u Beč (učesnica fokus grupe u Novom Bečeju).

Putne isprave i druga dokumenta prilikom putovanja

Učesnici fokus grupa ističu da, pored putnih isprava, sa sobom nose i zdravstvene knjižice i zdravstvenu dokumentaciju, izvode iz matičnih knjiga i sl.

Stiče se utisak da su jako dobro informisani o činjenici da nepokazivanje putnih isprava produžava proceduru ispitivanja njihovog zahteva.

Ipak, oni koji su motivisani za odlazak svojom zdravstvenom situacijom, tokom podnošenja zahteva, predaju i svoje medicinske nalaze, uvereni da će dobiti dobru zdravstvenu negu.

BORAVAK U ZEMLJAMA ZAPADNE EVROPE

Smeštaj

Najveći broj učesnika fokus grupa ima pozitivna iskustva u vezi sa smeštajem tokom procedure. Posebno je apostrofirana mogućnost održavanja higijene tokom boravka u prostorima u kojima su bili smešteni.

... gde je najbolje tamo narod traži i ide!!! Tamo je sve... i higijena... (učesnica fokus grupe iz Obrenovca)

*... U hajmu ne plaćam ništa, ni struju, ni ništa... i posebnu sobu sam mala, i toplu vodu i higijenu, sve sam imala... i mogla da kupam decu i sve... a šta sad ne mogu da kupam decu, mogu deca da mi dobiju vaške...
(učesnica fokus grupe iz Obrenovca)*

... Imaš i da jedeš i da piješ i higijenu imaš – nije da mi ovde ne održavamo higijenu, mi je održavamo, ali kako kad nemamo ni kupatila ni para da kupimo sapune i deterdžent za veš. Mi bismo bili čisti da možemo, nemamo ni kupatilo, tamo ti sve daju... (učesnica fokus grupe iz Novog Bečeja).

Tokom trajanja procedure, učesnici fokus grupa bili su smešteni u azilantskim centrima ili posebnim objektima – kućama sa više odvojenih stanova. Najčešće primedbe su se odnosile na činjenicu da ti objekti imaju zajednička kupatila ili kuhinje.

... Ma nije kupatilo, javni WC je mnogo bolji od onoga... Ali opet kad ideš u WC moraš da staviš kaladont pod nos (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje)

Jedan broj učesnika isticao je udaljenost centara za smeštaj azilanata od većih gradskih sredina.

... ja sam se prijavio u Malme, a mene su poslali... to je oko 2 500 km dalje... i detetu počelo krv da curi na nos... nije lako... (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje)

Kako su učesnici fokus grupa iskusni u migriranju, još iz vremena 90-tih godina 20. veka, zanimljiva su zapažanja o kvalitetu smeštaja u prošlosti i sada:

Ja sam bio u Nemačkoj... Sad kad sam bio, čekao sam 2 dana na red da se prijavim... znači na red... čekao sam celu noć, nisam došao na red, čekao sam da se prijavim, i sutra sam ustao i ponovo čekao... tu je gužva...

tu su sad sve nacije... to je sad tako... to je tamo jedna prljavština ne mogu da ti opišem... Kad uđeš, osećaš tamo smrad... i stave te sa bilo kojoj porodicom, stave te da spavaš – da l' je on Afrikanac, Avagaistanac, to nema veze... prvi put je bilo mnogo bolje (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje)

Hrana

Učesnici fokus grupa za sve vreme boravka u zemljama Zapadne Evrope dobijali su hranu, odnosno pakete ili bonove za čiju vrednost su mogli zadovoljiti svoje potrebe za hranom.

Meni su dali 150 evra čekove, u 10 dana... Znači svakih 10 dana ja dobijem 150 evra u čeku... a šta ja ovde dobijem sad? Dobijem svaki mesec dana 13.000 dnara s čim ne mogu da platim ni školu ni ništa. (učesnik fokus grupe iz Obrenovca)

Ja sam imao tako, oko 900 evra... 800 i nešto... Zna se koliko uzimaju odrasli, koliko uzimaju deca... Znači, imaš tu bankovnu karticu i možeš sa njom da kupiš da jedeš... To su isto pare... Ja sam bio 7 meseci. (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje)

Naknade i rad za vreme trajanje procedure

Učesnici i učesnice fokus grupa su u velikoj meri koristili pravo da rade, što je bio sastavni deo njihovog boravka u toku procedure odlučivanja o zahtevu za azil, odnosno radili su i poslove za koje nisu imali dozvolu. Ističu da je novac koji su tamo dobijali, odnosno koji su zaradili dovoljan da se u zemlji destinacije preživi, ali i da se novac uštedi i donese kući.

... ja sam radio u hajmu, prali smo veš mašine... imali smo pomoć i plus plata od 360 franaka, znači, imali smo mesečno 1400 franaka... Znam koji su radili na crno, 20 franaka, 30 franaka su zarađivali na sat, to je plus... (učesnik fokus grupe iz Vranjske Banje)

... A ovaj (sin) se dva puta vraća – oni ga isteruju, on ode – oni ga isteraju, on ode... Samo za to da zaradi za kuću, da dobije da bi dobio neku dinar, da bi uzeo kuću da kupi... da uštedi... nešto malo tamo skupljaju, nešto malo socijalno mu daju, nešto briše prozori žena negde, da bi uštedeo neki dinar para da uzme tu kuću, a u dvorištu su, znaš kolko familije (učesnik fokus grupe iz Pančeva)

Školovanje dece i zdravstvena zaštita

Učesnici fokus grupa ističu da su za vreme boravka u zemljama Zapadne Evrope deca bila uključena u obrazovni sistem, kao i da su ostvarivali pravo na zdravstvenu zaštitu.

Deca su krenula u školu, dobili svoj kompjuter i sve...

Stan smo dobili, deca su išla u školu, bilo nam je sve lepo...

Deci je mnogo lepo. Imaju časove plivanja i ja ne mogu da ti objasnim, znači sve što jedan čovek treba da zna, oni to uče (učesnici fokus grupa iz Vranjske Banje i Pančeva)

Kao jednu od najvažnijih prava koja su uživali tokom boravka, učesnici ističu zdravstvenu zaštitu i u onim najkomplikovanim slučajevima:

... imali probleme sa ovu malu ćerkicu... imali smo probleme što je bio... i ondak se ona razbolela i morali su da joj izvade jednu štitnu žlezdu... i onda smo puno imali probleme sa nju tamo u bolnici i onda je bila ta operacija. To je sve socijalno platilo... i tako da je ona 8 operacija vršila... sa njome smo imali te probleme, ali bilo nam je lepo... (učesnik fokus grupe iz Pančeva)

POVRATAK U SRBIJU

Učesnici i učesnice fokus grupa u najvećem broju ističu da je podrška koju dobijaju od nadležnih institucija u Srbiji nedovoljna, i kada potroše novac koji su sa sobom doneli iz Zapadne Evrope, odlučuju se na novu migraciju.

Ne postoji jasan vremenski razmak između prethodnog i novog putovanja, već to zavisi od individualne procene i potrebe.

B) RIZIK OD TRGOVINE LJUDIMA

Opšta ocena je da ispitanici ne prepoznaju fenomen trgovine ljudima u celini, već samo neke njegove oblike. Poznata im je seksualna eksploatacija, delimično radna, kao i trgovina decom u svrhu prinudnog prosjačenja i vršenja sitnih krivičnih dela. O temi trgovine ljudima izrazito nerado govore, i kada se sa priče o migracijama priča prebaci na trgovinu ljudima, pokazuju nepoverenje i potrebu da objasne da „toga kod njih nema”. Ovo je uobičajena reakcija kada su ljudi uplašeni i nemaju dovoljno informacija o problemu. Ovakav stav je u velikom procentu slučajeva praćen nedostatkom prevencije tj. ljudi u tom slučaju veoma olako shvataju problem i ne preduzimaju mere zaštite, a kako je informisanost najbolji preventivni mehanizam kada je u pitanju veliki broj društvenih pretnji, isto važi i za trgovinu ljudima. Ovaj rezultat dobijen u okviru fokus grupa jasno ističe potrebu informisanja populacije o problemu i načinima prevencije.

Ispitanici imaju stereotipna mišljenja o načinima vrbovanja i uvođenja u lanac trgovine ljudima, vezujući ulogu trgovca ljudima za nepoznate ljude i kidnapovanje. Iako to nije sasvim netačno, iz prakse je poznato da najveći broj trgovaca bude poznat žrtvama i pre uvlačenja žrtve u lanac trgovine ljudima, neretko je u bliskom odnosu sa žrtvom u kome se podrazumeva poverenje (porodične i partnerske veze). Upravo iz razloga što svaka žrtva jeste izvor velike zarade, trgovcima ljudima je isplativo da mesecima izdvajaju sredstva i vreme, kao i druge resurse, kako bi pridobili poverenje žrtava i kako bi one, bez potrebe da dodatno proveravaju ponudu, poverovale u obećanja.

Ipak, jasno je da, kada se fenomen objasni, oni razumeju da žrtve trgovine ljudima mogu postati i muškarci i žene, ali i deca. Ovde se pojavljuje uobičajeni stereotip koji susrećemo u svim populacijama, te nije karakterističan samo za romsku, da su žrtve „glupe i naivne“ osobe, koje je lako prevariti, kao i da su zaslužile to što im se dogodilo jer su poverovale u ponude koje nisu realne za njihove uslove života. Ovo je još jedan način da sebi objasne da se to njima neće dogoditi, kao i da razumeju nepravdu i objasne sebi zašto se u životu događaju teški i nepravedni događaji.

U toku fokus grupa, ispitanici su izveštavali o različitim kršenjima ljudskih prava kojima su svakodnevno izloženi, kao i o slučajevima trgovine ljudima koji su se dogodili onima koje poznaju i/ili su im bliski. Ova činjenica govori u prilog veoma teškog stanja u kome svakodnevno žive Romi u Srbiji i opštih loših uslova koji ih čine ranjivima za mnoge zloupotrebe, diskriminaciju i različite oblike nasilja koji ostaju nesankcionisani, često i zbog toga što sami pripadnici romske zajednice takve slučajeve ne prijavljuju, jer nemaju poverenja u institucije i njihovu pravednost i postupanje po zakonu kada su oni u pitanju.

Sumljive ponude – iskustvo, potencijalne opasnosti, stavovi i načini prevencije

Učesnicima fokus grupe je bilo jasno kako izgledaju oglasi za koje treba verovati da su lažni. U grupama se nije pojavljivao stav da su ponude nepoznatih ljudi sumnjivije - ispitanici su jasno definisali da trgovci mogu biti i bliske osobe (rođaci, poznanici i partneri). Ispitanici ističu visoko plaćene poslove, čija naknada ne odgovara tržišnim uslovima kao najsumnjivije i potencijalno opasne. Obično su to nerealna obećanja neuporedivo boljeg života, rad na mestima za koja su potrebne posebne kvalifikacije i visoki iznosi naknada koje su za taj rad ponuđene. Učesnici i učesnice fokus grupa se upadljivo dele na one koji bi rizikovali i bez dodatnih informacija i adekvatne pripreme otišli bilo gde u potrazi za boljim sutra, i na one koji veruju da je ipak najbolje ništa ne pokušavati, jer je bez obzira što je loše, bolje je stanje u kome se sada nalaze nego da moraju da prođu kroz dodatne teškoće. Oba stava dolaze kao posledica nepoznavanja fenomena i nedostupnosti informacija. Jedan vodi u rizično ponašanje i izlaganje prevelikoj opasnosti, dok drugi vodi u letargiju i mirenje sa situacijom.

Za oba problema je rešenje informisanost i dostupnost tačnih podataka koji jesu najbolja prevencija, a koji ostavljaju prostor da osoba prihvati minimalne rizike, što je neophodno za razvoj i napredak, a da pri tome bude sigurna i zaštićena.

O trgovini ljudima su čuli u medijima, i to najviše kroz informativne forme ili dokumentarne i igrane filmove. Najjači utisak ostavljaju dokumentarni sadržaji u kojima su ispovesti žrtava. Ipak, ovakvi sadržaji, ako se ne završe preporukama za prevenciju i praktičnim informacijama o mogućim merama zaštite, imaju negativan efekat, jer samo izazovu strah, ali ne i adekvatno upozorenje. Na taj način se ne doprinosi prevenciji trgovine ljudima, već se ljudi zastrašuju i zatvaraju. Od značaja je ovakve sadržaje uvek završavati informacijama o prevenciji i zaštiti pojedinca, jer u edukaciji o trgovini ljudima uvek treba isticati koje su to mere koje su dostupne pojedincu da se zaštiti i slobodno i bezbedno putuje i kreće se, a ne da se uplaši i zatvori za svoju okolinu i smanji svoje kretanje. Ovde

je od ključnog značaja istaći da kada se mediji ili organizacije odluče za korišćenje ličnih priča onih koji su preživeli trgovinu ljudima kao vid preventivnog programa i sredstva za edukaciju o fenomenu, na prvom mestu im mora biti obezbeđena zaštita prava koja imaju kao žrtve, a neophodno je posebno voditi računa o činjenici da je svaki razgovor o traumatičnom iskustvu dodatna traumatizacija i da žrtve to teško psihološki podnose. Iskustvo ASTRE je pokazalo da su žrtve danima posle snimanja veoma lošeg psihološkog stanja i da im je u tom periodu potrebna dodatna pomoć. U tom smislu, preporuka je da je najbolje izbegavati lične priče, a ukoliko se koristi takav materijal, imati na umu da je neophodno da žrtva za ovakve vrste „veštačke“ izloženosti svom teškom iskustvu bude pripremljena od strane profesionalaca (psihologa i psihoterapeuta), kao i da joj se posle izlaganja obezbedi dodatna psihološka pomoć. Druga opcija, koja je još preporučljivija za one koji se ipak odluče za prezenotvanje iskustava žrtava, jeste da se za snimanje nečije priče koristi autentični sadržaj koji je žrtva ispričala u sigurnom okruženju i uz podršku, ali da sadržaj izgovore profesionalni glumci ili druge osobe za koje ovo neće biti preplavljujuće iskustvo. Time se dobija i slikoviti prikaz događaja i zaštita od potencijalne psihološke povrede osobe koja ima ova traumatična iskustva.

Dalje, iako ispitanici ne umeju da definišu problem, jasno je da su se susretali sa trgovinom ljudima. Slučajevi radne eksploatacije, seksualne eksploatacije i kupovina devojka radi udaje, kao i prinudno prosijačenje su im poznati fenomeni, i u nekoliko slučajeva su naveli da su imali prilike da čuju da se to dogodilo nekom koga poznaju.

Kada je reč o traženju pomoći u slučajevima trgovine ljudima, ispitanici govore o tome da ne znaju za one koji pružaju pomoć, SOS linije, organizacije civilnog društva, ali kad imaju informaciju o onima koji mogu pružiti pomoć, otvoreni su da ih u takvim slučajevima kontaktiraju. Od institucija navode da bi se obratili centrima za socijalni rad i policiji. Ipak, navode i problem da se obrate policiji zbog diskriminacije kojoj su izloženi, kao i iskustvu da im ljudi ne veruju jer su Romi; veoma autentično svedoče o različitim iskustvima psihološkog i fizičkog nasilja kojem su izloženi kako od pripadnika policije, tako i od ostalog stanovništva. Ovakva iskustva, kojih su nabrojali mnogo, navode ih da se dvoume, a često i da ne prijavljuju različite oblike krivičnih dela koja su učinjena nad njima. Sistem ih je u mnogo navrata izneverio i zbog toga su skloni da prikriju svoje probleme, pa i da se ne obrate za ono što bi moglo biti procesuirano. Iz tog razloga se radije obraćaju prijateljima i rođacima. Ovaj podatak je zabrinjavajući jer dodatno svedoči o tome da Romi nisu integrisani u srpsko društvo. Ova činjenica se mora dovesti u vezu sa stanjem ljudskih prava i društvenim i ekonomskim položajem Roma i Romkinja u Republici Srbiji, i uzrok je mnogih problema, pa i izražene ranjivosti ove populacije za ulazak u trgovinu ljudima.

6. PREPORUKE

- » Kako su razlozi i motivi odlaska u zemlje Zapadne Evrope duboko socijalne i ekonomske prirode, neophodno je da se ovo pitanje rešava prvenstveno merama iz okvira postojećih strategija i programa za socijalnu inkluziju i smanjenje siromaštva, sa posebnim naglaskom na **aktivne mere zapošljavanja, mere socijalne zaštite, unapređenje uslova stanovanja, podsticanje romske populacije na školovanje, ali i edukaciju odraslih**. Ove aktivnosti mogu u značajnoj meri umanjiti intenzitet migratornih pokreta koji rezultiraju podnošenjem neosnovanih zahteva za azil u zemljama Zapadne Evrope. To podrazumeva i bolju **koordinaciju** ključnih aktera, zaduženih za sprovođenje politike socijalnog uključivanja u Republici Srbiji. Osobe koje imaju perspektivu, koje su obrazovane i koje su za svoj rad adekvatno plaćene, teže postaju žrtve trgovine ljudima. Manjinske grupe u društvima u kojima nisu diskriminisane i integrisane su u svakodnevni život i sistem, imaju podjednak pristup sredstvima, obrazovanju i zapošljavanju, u manjem su riziku za ulazak u lanac trgovine ljudima.

U odnosu na razloge odlaska u zemlje Zapadne Evrope:¹²

- » Uvažavajući sklonost tražilaca azila ka migriranju i njihovu spremnost da rade u zemljama Zapadne Evrope, Vlada Republike Srbije treba da uloži dodatne napore u stvaranje pravne osnove za regularna migraciona kretanja ka zemljama Zapadne Evrope. To podrazumeva **otvaranje dijaloga** sa vladama relevantnih evropskih zemalja o definisanju odgovarajućih međudržavnih sporazuma kojima bi bilo omogućeno privremeno zapošljavanje, odnosno zapošljavanje na sezonskim poslovima, državljana Republike Srbije, posebno nekvalifikovanih i niskokvalifikovanih radnika, u skladu sa potrebama tržišta rada zemalja Evropske unije. Nacionalna služba

¹² Uvažavajući rezultate istraživanja, Grupa 484 aktualizuje deo preporuka sadržanih u izveštaju *Iregularno može biti regularno*, 2012. <http://dev.grupa484.org.rs/sites/default/files/Iregularno%20moze%20biti%20regularno%20%20migracije%20s%20juga%20Srbije,%202012.pdf>

za zapošljavanje treba paralelno sa tim da planira programe prekvalifikacije i obuke, usmerene ka određenim manjinskim zajednicama, kojima bi korisnici tih obuka bili osnaženi da konkurišu za poslove u određenim evropskim zemljama, po osnovu odgovarajućih međudržavnih sporazuma.

- » Potrebno je u potpunosti **primeniti** novu Uredbu Vlade Republike Srbije o izmenama i dopunama Uredbe o sadržini, obrascu i načinu podnošenja jedinstvene prijave na obavezno socijalno osiguranje, jedinstvenim metodološkim principima i jedinstvenom kodeksu šifara za unos podataka u Jedinstvenu bazu Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja, čime bi se otklonile nejasnoće u vezi sa pristupom romske populacije zdravstvenom osiguranju i zaštiti.
- » Uvažavajući ograničena budžetska sredstva namenjena socijalnoj zaštiti najugroženijih građana i građanki Republike Srbije, potrebno je ispitati mogućnosti da se kroz alokaciju sredstava za **socijalne inovacije** (socijalno preduzetništvo) snažnije podstakne inkluzija romske zajednice. Upravo Zakon o socijalnoj zaštiti stavlja naglasak **na aktivaciju korisnika novčane socijalne pomoći** kroz obuke, obrazovanje, zapošljavanje i društveno koristan rad. U kontekstu problema tražilaca azila, potrebno je intenzivirati zakonsku mogućnost da **centri za socijalni rad** sklapaju sporazume sa korisnicima o njihovoj aktivaciji, kao i sa drugim pružaocima usluga kao što je Nacionalna služba za zapošljavanje.

U odnosu na rizik od trgovine ljudima:

- » Kao prevenciju, potrebno je izraditi **adekvatne edukativne programe** koji su kulturološki osetljivi i prilagođeni populaciji kojoj obrazovanje nije u dovoljnoj meri dostupno i koja je višestruko diskriminisana u društvu.
- » Kada govorimo o saniranju posledica trgovine ljudima, **ističemo važnost poznavanja fenomena trgovine ljudima i poznavanje prava koja mogu biti ostvarena, a koje žrtvama zakon garantuje**. Važno je **informisati** građane o uslugama koje su im dostupne u slučaju da su postali žrtve trgovine ljudima, kao i obavezama koje različite institucije imaju u postupanju u ovim krivičnim delom. Važno je i da građani i građanke budu informisani o oblicima pomoći koja im je dostupna izvan državnog sektora, npr. kroz različite organizacije civilnog društva i njihove programe podrške i direktne pomoći. U pružanju pomoći žrtvama od ključnog značaja je međusektorska saradnja radi konstruisanja individualnog plana pomoći i podrške za svaku žrtvu.
- » Mediji su moćan izvor za formiranje slike građana o svim društvenim fenomenima, pa i o trgovini ljudima. Činjenica je da većina ispitanika informacije o trgovini ljudima dobila gledajući različite emisije i dokumentarce koji su emitovani na televizijama sa nacionalnom frekvencijom. Ovde su se isticale lične priče u dokumentarnim filmovima u kojim žrtve svedoče o svojim iskustvima sa kojima su se ispitanici lako povezali. Međutim, oni koji su gledali takve sadržaje ostajali su bez informacija o tome kako se zaštititi od ovakvih pretnji. U nedostatku priče o preventivi i izvlačenja naučenih lekcija iz ovih teških iskustava, ispitanici su ostali sa svojim strahovima, bez objašnjenja koje su mere prevencije u ovakvim situacijama. Rešenje ovakve situacije je naglašavanje načina za zaštitu i davanje preporuka za prevenciju trgovine ljudima. U tom smislu, važno je izraditi neku vrstu **vodiča za medije** ili koristiti/promovisati postojeće,¹³ u kome bi bile preporuke za pravilno izveštavanje o slučajevima trgovine ljudima, kao i za načine na koje je pogodno govoriti o ovom društvenom fenomenu kada kao cilj imamo pravilno informisanje javnosti i edukativnu komponentu date informacije.

¹³ ASTRA, *Priručnik za novinare*, Beograd, 2003. i 2007. (drugo dopunjeno prošireno izdanje) www.astra.rs